

ΨΥΧΑΡΗΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ*

Να λοιπόν πού κι από τότες βρεθήκανε άνθρωποι άγριοί πού να καταλάβουνε πώς πρώτα ή συνήθειση έχει να πη το λόγο της στον άγιο άγώνα, στο ζήτημα το γλωσσικό, καθώς λένε, πώς από συνείδηση καταπιστήκαμε τέτοιου έργου. Σας αντίγραφα τα λόγια του Ροιδή, γιατί ούτε τόσο δά δεν άλλαξα ως τώρα. Σημαντικό πού άπαρχής ένας Ροιδής μας έκρινε όπως κρίνει κάθε τίμια ψυχή: κατόπι θα μας κρίνουνε κι άλλοι με τον ίδιο τρόπο, αφού κι από σήμερας ακόμη έτσι μας κρίνουνε πολλοί και πολλοί. Αυτό μας δίνει το χρειαζόμενο θάρρος, στη μακρινή μας την ξεδιάλυση για όλες τις δυσκολίες πού ανταμώνουμε στο δρόμο, να πάμε εμπρός, με τη συνείδησή μας οδηγό.

42.

Τί κάμαμε και τί θα κάμουμε.

Ο θεός το ξέρει το τί είδα και το τί έπαθα στο Νησί του Ωκεανού, πού λέει ο Ροιδής. Μόνο πού δε με φάγανε. Και ή πεποίθησή μου πού άλλο-νιστη άκμή. "Όσο προχωρώ, τόσο καλύτερα βλέπω το σκοπό μας: βλέπω μάλιστα πώς δε γελαστήκαμε ως τώρα. Γιατί, ως άφήσουμε κιόλας τους άθροποφάγους. Έδώ μιλώ με φίλους και μου κοστίζει να μην τους ακούσω. Και τί φίλοι! Φίλοι δοκιμασμένοι, φίλοι σοφοί, έχοντες στην έπιστήμη, φίλοι σαν τον Κρουμπάχερ. Τόγραφε, με τη συνηθισμένη μεγάλη του ειλικρίνεια, με τη συνείδησή του τόγραψε κι άφτός πώς του φαινόμουνε κάπως βίζοσπάστης, πώς σε πολλά είμουνε υπερβολικός. Σά διαβάσα τώρα το βιβλίο, βιβλίο πού θέσφιξε πάτημα¹⁾, σά διαβάσα τα λόγια του εκείνου, του άποκρίθηκα πώς θα το συλλογιστώ, πώς θα το συλλογιστώ έννοείται χωρίς πάθος. Και το συλλογιστήκα.

*Κοίταξε φύλλα 171, 172, 173 174, 175, 176 και 177.

1) Το βιβλίο του Krumbacher—Das Problem des neugriechischen Schriftsprachen, München, 1903, 40, 226 σ. — δημοσιεύτηκε μεταφρασμένο στη Βιβλιοθήκη Μαρασλή. Το πρόβλημα της νεωτέρας γραφομένης ελληνικής υπό Κ. Krumbacher και Άπάντησις εις αυτόν υπό Γεωργίου Ν. Χατζιδάκη, Άθήνα, 1905, 8ο, 860 σ. — Λυπάται κανείς βλέποντας πώς στην Ελλάδα χάνονται ως και τα καλά τα ήθη, χάνεται ή περίφημη φιλοξενία πού την είχαμε κάμνουμε μπροστά στον κόσμο. Μπορούσε ο κ. Γεώργιος Ν. Χατζιδάκις ν'άπαντήση όσο ήθελε του Krumbacher, μπορούσε και δέκα τόμους να γράψη. Μιά όμως και φιλοξενήθηκε ή μεταφραση, πώς μπήκε στον ίδιο τόμο και άπάντηση όπου σε κάθε σελίδα χτυπούνε το φιλοξενημένο τον έπιστήμονα; Έτσι τόπαθε μια μέρα στην Άθήνα κι ο Th. Reinach. Τον κάλεσε ο κ. Μιστριώτης σε άνάγνωσμα πού τόκανε κάποιος μαθητής του περίφημου Μιστριώταρου κ' έτσι κατώρθωσε να χτυπήση κι άφτός έναν άνθρωπο πού τον φιλοξενούσε, δίχως να φαίνεται πώς χτυπά με το χέρι του. Το χτύπημα του Χατζιδάκη γερό κιόλας, βασικά 560 σελίδες: το πρόβλημα του Krumbacher έχει μόνο 300. Άπο καί να καταλάβης την αξία της μελέτης του Krumbacher και το φόβο του Χατζιδάκη, αφού χρειάστηκε τόση άπάντηση, πού ώστόσο στην ουσία της μελέτης ποτέ της δεν άπάντησ.

"Όχι, δε γίνεται. Δεν έχω το δικαίωμα ναλλάξω το έθνος δε μας δίνει την άδεια, κ' ή αρχή πού σας ξεδιάλιστα πού άπάνω, πού θα τη συνοψίσουμε και παρακάτω, ή αρχή πώς εθνική γραμματική μας χρειαζεται, μας δείχνει ξάστερα πού είναι, ποιά είναι το χρέος. Να δητε μάλιστα πώς πρέπει κάπως να σταθούμε πού υπερβολικοί παρά στην εποχή του Ταξιδιού, δηλαδή και περισσότερο και λιγότερο υπερβολικοί συνάμα.

Έχουμε όμως τόσα να πούμε άπάνω σ' άφτό το θέμα, πού ανάγκη να τα πάρουμε άράδα άράδα τα πράματα.

Πρώτα πρώτα λοιπόν ίδού πώς βλέπω να ξετυλίγεται το ζήτημα στην ιστορική του τη σειρά. Να σας το συγκεντρώσω με δυο τρία παραδείγματα, με δυο τρία βιβλία μας—ή βιβλία μου, έπειδή πρέπει να σας δείξω το δρόμο πού ακολουθήσα ο ίδιος, για να σας δείξω καλύτερα την αντίληψη πού μόρφωσα με τον καιρό για το ζήτημα και πού είναι θαρρώ σήμερα ή αντίληψή μας όλωνών.

Στο Ταξίδι, όπως σας το μολογούσα, παραδεχόμενοι μονάχα έναν τύπο για κάθε λέξη, μια σύζυγια για κάθε βήμα: παραδεχόμενοι όμως τη σύζυγια ενός τόπου κ' ενός τύπου. Στ' Ονειρο του Γιαννίση παραδέχτηκα πάλε άπειρους τύπους και τόπους. Τώρα νομίζω πώς πρέπει να παραδεχτούμε πάντα έναν τύπο, ακόμη κι αν είναι παρμένος από δυο τόπους, καθώς το κατωρθώσαμε για το βήμα. Φαρδαινουμε λοιπόν και κρατούμε ώστόσο στενά τα σύνορα του Ταξιδιού. Άνοίγουμε τα όρια: μιά όρια θέλει.

Άς βίζουμε μια ματιά, για να το καταλάβουμε καλύτερα, και στις άλλες φιλολογίες. Όταν πάσανε στη Γαλλία να γράφουνε την καθαρεύουσα, δηλαδή τη λατινική του μεσαιώνα, τα μακρονηστικά τα λατινικά—σαν τα δασκαλοελληνικά τα δικά μας—όταν είδανε τί πλούτους μέσα της είχε ή γαλλική, πού είτανε δά ή δημοτική της εποχής, όταν το νοιώσανε πώς και λέξεις καινούριες είναι άξια να πλάσθ, πώς στην πολυτυπία της, στις ντοπιολαλιές της βρίσκεις χίλια νόστιμα, χίλια ζουμερά κι άφράτα, πού σου άνοίγουνε την όρεξη και σου χρησιμεύουνε στην έκφραση κάθε λογισμού, πού δίνουνε στο ύφος σου δίνικη και ουσία, τους έπιασε μέθη αληθινή. Βγήκε τότες ο Ronsard, ο ποιητής, πού ή τέλμη του στάθηκε τότες, ότι κι αν είπανε, κατιτίς μεγάλο και μοναδικό, γιατί πράμα στον κόσμο δε φοβότανε, άμα νόμιζε πώς θα πλουτίση τη γλώσσα. "Όλα τα μέσα τα μεταχειρίστηκε, μάζωξε τους θησαυρούς του από παντού.

Το ξέρουμε όμως κι από τον περίφημο στίχο του Bonai, πώς κατόπι από το Ronsard φάνηκε ο Macherle. Και μείς λέμε πώς έπρεπε κιόλας να φανή. Έπρεπε νάρθη ένας πού να κλαδέψη, να πελεκήση, να σιάξη, να κανονίση. Έπρεπε να γίνη κανόνας, για να γίνη γλώσσα. Τέτοια δουλειά καταπίστησε ο Macherle, πού όσο κι αν τον κρίνανε άδικα πού ύστερα δεν του έλειπε μήτε άφτουνού ποίηση και φλέβα. Φανερώθηκε μάλιστα πού δημοτικιστής από το Ronsard, έπειδή λέξη δεν καταδεχότανε να γράψη προτού βεβαιωθεί αν είτανε της άκέριας δημοτικής, προτού την ακούση από το λαό. Άπό το Macherle βαστά ή γαλλική φιλολογία και ή αρχή του πάντοτε αρχή της.

Βέβαια πώς δε μοιάζουνε όλοτελα τα πράματα και πώς ο Ronsard με τρόπους διαφορετικούς από τους δικούς μας μόρφωνε ή πλούτιζε τη γλώσσα. Μοιάζουνε όμως σ' ένα, πού θέλουμε σήμερα και μείς κλαδεφτήρι. Ωστόσο κάναμε τη δουλειά πού

έκαμε κι ο Ronsard: από δω κι εμπρός ανάγκη να κάμουμε του γέρου Macherle τη δουλειά. Μεθήσαμε και μείς. Ποιός να μη μεθήση με τέτοιο πλούτο; Φυσικό. Άκόμη και στη Ζωή κι Άγάπη στη μοναξιά, είμουνε μεθημένοι. Δε μιλώ διόλου για τίς λέξεις πού φτειάνουμε, για τα ζεβγαρώματα πού ίδια ή γλώσσα μας σά να τ'άποζητησ και μοναχή της να τα συνταριάζη. Μιλώ για την πολυτυπία. Κατόπι από το κρασί της μέθης, ή γλώσσα μας και ή γραμματική μας, μάλιστα ή γραμματική, πρέπει να τρέχουνε σαν το κορυσταλλένιο το νερό, το νερό εκείνο πού το πίνεις διαμάντι στην Ελλάδα.

Είδαμε δά πού άπάνω πώς το βωμαίικο κρασάκι, το φυλάξαμε για το μεζέ.

43.

Τα παιδιά.

Η Ζωή κι Άγάπη, τα Ηλιοβασιλέματα και Τα δυο αδέρφια, τα Ρόδα και Μηλα ως την Απολογία, όλα μ' ένα λόγο, αν και δε δημοσιεστήκανε ακόμη, γραφήκανε όμως στην περίοδο της μέθης, πού έχει και τα καλά της, θα μέινουνε όπως είναι γραμμένα. Δε θα τ'άλλάξω. Μα σ'άγκόλευθα πρέπει να ξανάρθω και πάλε στο σύστημα του Ταξιδιού. Δεν το φταίω γώ, πού γυρίζω πίσω: φταίει το ζήτημα πού πήγε εμπρός. Προχωρήσαμε δηλαδή, για να ξαναρθούμε στο σημείο απ' όπου ξεκινήσαμε. Κι άφτό τ'άσθηκε πολύ ωφέλιμο για μας, έπειδή βλέπουμε πού παστρικά τί κάμαμε, τί μπορούσαμε να κάμουμε και τί χρωστούμε να κάμουμε σήμερα. Σά νάνοιξε άξαφνα για το ζήτημα φάση καινούρια. Μπαίνουμε σε στάδιο πού άψηλό και μπροστά μας φαρδιά πλατιά ξετυλίγεται ο δρόμος, ένας δρόμος μεγάλος, μα ίσιος.

Έμένα, πού σας τα λέω και με κάποιαν άφέλεια, όπως τυχαίνει σά μιλεί κανείς ειλικρινά και με την καρδιά του, έμένα μ' έβαλε σε πολλές σκέψεις μια όμιλία πού είχα μ' ένα μας φίλο, τον περασμένο χειμώνα. Ο κ. Σιώτης, ο γιατρός, πού είναι στην Πόλη από τους πού ενεργητικούς, από τους πού ακουσμένους όπαδούς της Ιδέας, μου ζήτησε, για κάποιο άριστο σκοπό τους εκεί κάτω, να του κάμω μια σύντομη γραμματική πού να χρησιμεύη στα παιδιά. Έδώ λοιπόν το ζήτημα καταντ'ά πού σπουδαίο ακόμη παρ' πού το είδαμε στα μάτια μας ως τώρα. Όταν πής όμως γραμματική για τα παιδιά, τα είπες όλη. Μια κ' είναι ο λόγος για παιδιά, καταντ'ά από ανάγκη κανονικός, εκείνο δηλαδή πού μερικοί τονεμάζουνε φανατισμό. Μισή γλώσσα σε τέτοια δουλειά δε χωρεί, καθαρεύουσες δε χωρούνε. Βέβαια, έννοούμε, όπως το έννοει ο κόσμος παντού, έννοουμε και μείς ναχουμε γλώσσα με δασκαλισμούς, με λέξεις περμένες από την αρχαία: τους δασκαλισμούς όμως τους έννοουμε ίσια ίσια καθώς είπαμε, δασκαλισμούς εξαιρετικούς δε θέλουμε και δεν παραδεχόμαστε. Θάματα δε γυρέθουμε ή γλώσσα μας είναι θάμα για την όμορφιά της, για τον πλούτο της, για χίλια της προτερήματα: μα στα γλωσσικά της χωρία δε στέκει από τις άλλες: δεν είναι κανένα θάμα γλωσσολογικό μορφώνεται, ξαναμορφώνεται με τον ίδιο τρόπο πού μορφώνεται κάθε άθρόπινη λαλιά. Σαν κάθε άθρόπινη λαλιά, πού έρχεται ώρα να γραφή και να διδαχτή, πρέπει να καλλιεργηθή και δάφτη. Πρέπει νάρη κανόνες. Δικό μας το λάθος δεν είναι αν ή καθαρεύουσα στοχάστηκε μια μέρα να μπη στη θέση της εθνικής, της φυσικής μας γλώσσας. Άφτό έγινε κι άλλο. Κι

ξέγινε. Θὰ τὸ ξεκάμουμε καὶ μεις, ἂν ὁ σκοπὸς μας εἶναι σκοπὸς ἰθνικός, ἂν καταπιαστήκαμε νὰ καθιερώσουμε γλώσσα γιὰ τὸ ἔθνος.

Τὸ ζετάσαμε πρὸ ἀπάνω μὲ τί ὄρους ἀπαραίτητους ἢ γλώσσα μας γίνεται γλώσσα ὅπως ὅλες οἱ γλώσσες τῆς Ἑβρώπης, μὲ τοὺς ἴδιους δασκαλισμούς, μὲ τοὺς ἴδιους χυδαίους μάλιστα, μὲ τίς ἴδιες ἐξαιρέσεις καὶ μὲ τὴν ἴδια γραμματική. Ἄς ζετάσουμε τώρα καὶ ποιά εἶναι τὰ ἐμπόδια.

44.

Ἡ καθαρῆουσα κ' ἢ ἐπίδρασή της.

Πρῶτο ἐμπόδιο εἶναι ἡ ἐπίδραση τῆς καθαρῆουσας ὡς καὶ ἐπὶ τῆς γλώσσας πού μιλιέται, πού μιλιέται δηλαδὴ στὶς μεγάλες πολιτείες, ἐπὶ τὴν Ἀθήνα, ἐπὶ τὴν Πόλη καὶ ἐπὶ ἄλλες μικρότερες. Μποροῦμε νὰ υποθέσουμε πὺς εἶναι σ' ὅλο τὸ ρωμαϊκὸ καὶ δεκαπενταριὰ χιλιάδες νομάτοι πού ἀπὸ τὰ γράμματα τοὺς κόλλησε κάπου κάπου ἢ καθαρῆουσα καὶ ἐπὶ λαλιά. Δὲν πειραζει. Καὶ δεκαπέντε χιλιάδες νὰ εἶναι, μπαίνουνε ἐν λογαριασμῷ. Δεῖξαμε πὺς οἱ ἀσυμμόρφωτοι δασκαλισμοὶ συμμορφώνονται καὶ πάνε. Νὰ δοῦμε τώρα πὺς θὰ συμμορφωθοῦνε καὶ κείνοι πού δὲ συμμορφωθήκαμε ἀκόμη. Μὰ καλὸ νὰ μὴ θοῦμε, πρὶν τὸ μελετήσουμε ἀπτό, τί λογῆς εἶναι ἡ περίφημη ἐπίδραση τῆς καθαρῆουσας.

Ὁ Σπ. Ἀναστασιάδης, ἐπὶ Νουμά, τὸ συγκέντρωσε μ' ἓνα λόγος. Ἡ ἐπίδραση τῆς καθαρῆουσας περιορίζεται ἐπὶ λεχτικῷ. Ἡ τύχη ὅμως, ἢ κακὴ μας τύχη τόφανε πού τὸ λεχτικὸ κουβάλησε μαζί του καὶ τύπους ἄγνωστους, δηλαδὴ ξένους ἐπὶ δημοτική. Ἀπὸ κει βγήκε ἡ μιστὴ γλώσσα. Ἡ ἐπίδραση τέτοια εἶναι.

Πὺς θὰ πάψη; Πολλὰ λόγια δὲ χρειάζονται γιὰ νὰ καταλάβουμε πὺς. Ἄμα ἡ δημοτικὴ θὰ διδάσκεται ἐπὶ σχολεῖα, ἢ διγλωσσία δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πάψη. Ἄκουσα τίς προκλήσεις κάποιου φίλου μου νὰ μοῦ λέη τίς ἐπιστημονικὰς μεθόδους. Κοντὰ ἐπὶ τοῦ πὺς δὲ θὰ τὸ λέη πικρὸ ἔτσι, σὰ μάθη σχολεῖο αἰτιατικὴ τίς μεθόδους, καὶ δὲ θὰ λέη τὰς ὁδοὺς, σὰ μάθη σχολεῖο νὰ λέη τοὺς δρόμους. Θὰ τὰ μάθη τόσο ἐφοκώτερος πού τέλος τῶν τελῶν θὰ μαθαίνη τὴ γλώσσα του.

Ἄφτὰ δὲν εἶναι ὄνειρα, ἢ ἂν εἶναι πρέπει νὰ μοῦ παραχωρήσετε πὺς εἶναι ὄνειρα πού ἀληθεύουνε. Κοιτάξτε τὸ φίλο μου τὸν ἴδιο, πού τώρα τώρα σὰς ἀνέφερα τὴ φρασούλα του γιὰ τίς ἐπιστημονικὰς μεθόδους. Εἶναι ἀπὸ τοὺς πρὸ γνωστούς μας δημοσιογράφους καὶ στὶς φημερίδες γράφει τὴν καθαρῆουσα. Εἶδατε ὡςτὸσο πὺς προχώρησε ἐπὶ ἡμιλία. Μόνον τὸ δευτερόκλιτο θηλυκὸ ἀπομένει δασκαλικὸ ἐπὶ τῆς γλώσσας του. Θὰ πάρη γλήγορα δρόμο καὶ δάφτο. Πρέπει κιόλας κανεὶς νὰ βλέπη τὰ πράματα ὅπως εἶναι. Οἱ δημοτικιστὰδες σήμερα, πλῆθος. Πού δὲ βρίσκετε, καὶ γὼ δὲν τὸ ξέρω. Σ' ἓνα γράμμα πού ἔλαβα προχτές ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη, διαβάζω τὰκόλουθα: «Τρίτη φορὰ εἶναι τώρα πού δημοσιεύω γιὰ τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα ἐπὶ... Τὰ προηγούμενα τέρβρα μου, ὄχι τόσο βαθιὰ κ' ἐπιστημονικά, γιὰτὶ γραφτήκαμε βιαστικὰ πάνω στὶς φούριες ἐκεῖνες πού δημιούργησε ὁ Σουρῆς καὶ εἶχε λυσάξει ὅλος ὁ τύπος, μὰ ἀρκετὰ διαφωτιστικὰ καὶ πειστικὰ, γιὰτὶ στηρίζονται πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθεια, εἶναι καιρὸς πού τῆς τειλεῖ στὸν κ. Ταγκόπουλο, παρακαλώντας τον

ἄμα τὰ διαβάσει ἐκεῖνος, νὰ τὰ στείλει ἐν λόγος σας καὶ πιστέβω νὰ σὰς τῆς τειλεῖ.

«Τίποτος καινούργιο γιὰ τὸ ζήτημα ἂς δὲν εἶπυ, ὅπως θὰ εἶδατε, στέρβρα μου ἀφ , μὰ φτάνει πού τὰ διαβάσανε ὅλοι, γιὰτὶ ἢ... ἔχει μεγάλη διάδοση, καὶ φωτιστήκαμε πολλοὶ πάνω ἐπὶ τὸ ζήτημα, πού προτῆτερα μῆτε ἰδέα δὲν εἶχανε γιὰ δάφτο. Καὶ χάρη σ' ἄφτὰ πολλοὶ πήρανε βιβλία γιὰ νὰ διαβάσουνε καὶ φωτιστοῦνε καλῆτερα.

«Ὁ φίλος μου Μ Β.— πρὶν ἀντιπρόσωπος τῆς... τώρα ἀκολάρχησεν ἐπὶ...—μοῦ εἶπε πὺς τότες πού γύριζε ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς τίς πολιτείες καὶ ἐπὶ τὰ χωριά γιὰ εἰσπραξὴ συντρομῶν τῆς... ἔβλεπε πὺς μὲ μεγάλη προθυμία καὶ φηαρίστηση διαβαζόντανε τέρβρα μου παντοῦ καὶ προπάντων ἀπὸ τοὺς δασκάλους, πὺς εἶναι καὶ τὸ σπουδαιότερο. Γιὰτὶ ὅπως ἐγραφα μὲ φορὰ καὶ ἐπὶ «Νουμά», οἱ δασκάλοι πρῶτ' ἀπ' ὅλους πρέπει ὄχι μονάχα νὰ πολεμηθοῦνε ἀλλὰ καὶ νὰ φωτιστοῦνε, γιὰτὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ δάφτους εἶναι ἀφώτιστοί, ἀμύητοι. Ἐδῶ ἐπὶ τὴν Μυτιλήνη γιὰ τὴν ὥρα, δὲ βρίσκειται δάσκαλος πού λίγο-πολύ νὰ μὴν εἶναι μαλλιαρός, πού νὰ μὴν εἶναι δηλαδὴ μεμνημένος ἔτσι νὰ ποῦμε, ἐπὶ τὴν ἰδέα. Πολλοὶ εἶναι καὶ φανατικοί, μὰ φανερά δὲν τὸ λένε. Ἐγὼ ὁ ἴδιος, ἐδῶ κ' ἓνα χρόνο, φοβόμουνε νὰ φανερωθῶ. Τώρα ὅμως, μὴν τὰ βετῆτε. Ὡς καὶ τὰ μικρὰ παιδιὰ ἐδῶ τὸ ξέρουνε πὺς εἶμαι δημοτικιστής. Στὴν πρωτέουσα οἱ καθηγητῆς καὶ δασκάλοι κ' ἡ Μητρόπολη ἀκόμα, μάθανε πὺς ἐγὼ εἶμουν ὁ... [ἓνα ψευδώνυμο] τῆς... Καὶ πολλοὶ δασκάλοι πού πρὶν εἶτανε φανατικοὶ καθαρῆουσιανοί, τώρα γύρισαν μὲ τὸ μέρος μας, καὶ ἄμα τύχει καὶ πᾶν ἐπὶ τὴν Μυτιλήνη καὶ ἀνταμωθοῦμε μὲ δάφτους: «Γεῖά σου», μοῦ λένε καὶ μοῦ σφίγγουνε τὸ χέρι γαρδιακά. Καὶ τῶρα κέρρημα νὰ μὲ λένε τώρα μαλλιαρό.

«Ἐτσι λοιπὸν οἱ δασκάλοι πρέπει νὰ φωτιστοῦνε καὶ δὲν εἶναι δύσκολο. Ὁ καθένας τους ἄμα διαβάσει ὅσα πρέπει νὰ διαβάσει, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ πιστέβει τὴν ἀλήθεια, γιὰτὶ οἱ πρὸ πολλοὶ ἀπὸ δάφτους εἶναι βαρυσπιστευμένοι ἀπὸ τὴν γραμματικὴν καὶ τὸ ὀλέθριο σύστημα μας ἐξὸν πικρὸ μερικοὶ γεροσκοπαστικοὶ πού μῆτε νὰκούσουνε μῆτε νὰ διαβάσουνε θέλουνε, ἢ μερικοὶ τῆς φάρας τοῦ Μιστριώτη πού ὁ σχολαστικισμὸς κατακαθῆσε πάνω τους σὰ σκουριὰ ἐπὶ τὸ σίδερο.

«Ἐνας φίλος μου, τὸν ὄνομα του Ἀ. Δ., σπουδαστῆς φιλολογίας, πῆγε πέρσι ἀκολάρχησεν ἐπὶ... μὲ καινούργια πόλη τῆς Ἀνατολῆς πού ὑπάρχουνε κει μεταλλεῖα. Ἄφτὰς ἔκανε τέρατα καὶ σημεῖα κει πέρα. Καὶ τί δὲν ἔκανε! Πρῶτα πρῶτα πέταξε μὲσ' ἀπὸ τὸ σχολεῖο ὅλα τὰ σχολαστικὰ βιβλία καὶ ὅλους τοὺς σχολαστικούς δασκάλους μὲ κίντυνο νὰ τὰ χυλάσῃ καὶ μὲ τὸ δεσπότη τῆς... Τώρα στὶς ἐξέτασεις ἔβγαλε λόγος ἐπὶ τὴν δημοτικὴν καὶ μὲσα ἐπὶ πολλὰ ἄλλα εἶπε πὺς τοῦ ἐρχομένου ἔχει σκοπὸ νὰ καταργήσῃ τὴν ἀρχαία γλώσσα ἀπὸ τὴν ἀστικὴν σχολή. Τί χρειάζεται, λέει; Καλῆτερα τὴ νεώτερη φιλολογία νὰ βάλουμε. Θὰ βάλει Σολωμό, Βαλαωρίτη καὶ ὅλους τοὺς νεώτερους ποιητὰδες καὶ συγγραφικὰδες μας. Καὶ ἡ Ἐφορεῖα πού ἀποτελεῖται ἀπὸ μορφωμένους ἄντρες, τὴση ἐμπιστοσύνη τοῦ δείχνει, πού τοῦ εἶπε πὺς ὅτι καὶ ἂν κανεῖ, καλὰ καμωμένο.

«Μπράβο του! Ἄφτὰ, ὡς πει κανεὶς πὺς εἶναι σὰ μὲ ὁσα μὲσα ἐπὶ τὴν ἔρημο, μὰ τέτοιοι δασκάλοι παλληκαράδες μὲς χρειάζονται. Ἄφτὰ θὰ βαστάζουνε μὲ μὲρα καὶ θὰ στηρίζουνε ὀλόροθο τὸ κοντάρι πού ἐπὶ τὴν κερφή του θὰ κυματίζει ἢ με-

γᾶλη σημαία τῆς Ἀλήθειας. Καὶ δὲ θάρρησει ἢ μεγάλη ἀφτή, τέρβρα καὶ δοξασιμένη μὲρα καὶ πρέπει νὰμαστε ἔτοιμοι. Ὡστόσο, κάθε χρόνο γίνεται σκέψη γιὰ μετρρῶθμισες ἐπὶ τὴν παιδείαν καὶ νοιώθουν οἱ μεταρρῶθμιστὰδες πὺς μὲ μὲρα μὲρα βιζικὰ μεταρρῶθμιση χρειάζεται, πὺς τοῦ κακοῦ «μερρῶθμισι καὶ τυρβάζουνε περὶ πολλὰ — ἐνός δὲ ἐστὶ χρεία 1)» (2 τοῦ Σταβροῦ 1905).

Πρὸ σημαντικό, πρὸ πειστικὸ, πού λέει καὶ ὁ ἴδιος, τὸ γράμμα τοῦ φίλου μας παρὰ χίλια δικά μου πού θὰ μπορούσα νὰ σὰς ἀραδιάσω. Νὰ ἐπιχειρήμα. Ἐαπλώνεται ἡ λατρεία τῆς Ἰδέας καὶ πάει. Ἄφτὰ ὅμως πού τὴ λατρεύουνε, καὶ ἐπὶ τὰ γράφτὰ τους καὶ ἐπὶ τὰ λεχτὰ τους συμμορφώνουνε τοὺς δασκαλισμούς, δηλαδὴ δὲν ἀφίνουνε τὴ μιστὴ γλώσσα. Εἶναι ἀδύνατο νὰ τοὺς βγάλουμε ἔξω ἀπὸ τὸ λογαριασμὸ μας καὶ νὰ τὸ υποστηρίξουμε πὺς ἢ διγλωσσία, μὲ τὸσοὺς πού τὴν καταπολεμοῦνε, δὲν ἀρχίζει νὰ πάθη καὶ ἀπὸ τώρα. Τί χρειάζεται, θάρρηστε, γιὰ νὰ πάψη ὀλόροθο; Χρειάζεται μικρὸ, πολὺ μικρὸ καὶ σπουδαῖο συνάμα περιστατικὸ, χρειάζεται ὑπουργὸς τῆς παιδείας πού νὰ εἶναι δημοτικιστής.

Πρέπει ὅμως κανεὶς νὰ μὴ σπούδασε ἱστορία, γιὰ νὰ μὴν εἶναι βέβαιος πὺς τέτοιοι ὑπουργὸς θὰ φανῆ, δίχως μάλιστα νὰρρησῃ.

45.

Τὸ αἶσθημα.

Δέφτερο ἐμπόδιο, τὸ αἶσθημα.

Τὸ ἐμπόδιο ἀπτό εἶναι τὸ μεγαλύτερο, ὡς καὶ τὸ μόνον, γιὰτὶ τὸ αἶσθημα δὲν ἀκούει λογική. Ἐτσι τὸ νοιώθω, σοῦ λέει, καὶ σώνει. Πές του ἔσὺ ὅτι θέλεις. Δὲ φελεῖ.

Τὸ αἶσθημα ὅμως εἶναι σήμερα δυὸ λογῶν εἶναι τὸ αἶσθημα πὺς ἢ δημοτικὴ χυδαία καὶ νὰ μὴν τὴ γράφουμε διόλου εἶναι καὶ τὸ αἶσθημα πὺς ἀκούη καὶ ὅταν τὴ γράφουμε, τουλάχιστο πρέπει νὰ σεβοῦμαστε τὸ τυπικὸ τῆς καθαρῆουσας, εἰδεμὴ πειράζεται τὸ αἶσθημα τὸ περίφημο. Ἀπὸ τέτοια αἶσθημα βαστᾶ ἢ μιστὴ γλώσσα, καὶ τῶρα γιὰ πολὺ σημαντικό πού βγήκε τέτοιο αἶσθημα ἐπὶ τῆς μέσης, ἐπειδὴ κ' εἶναι μισὸ αἶσθημα, μισὸ καὶ τούτο σὺν τῇ μιστῇ, αἶσθημα κάπως πού ἀρχίζει καὶ συβιβάζει. Ἐπεσεμὸς λοιπὸν τοῦ πρώτου.

Τὸ πρῶτο δὲ συβιβάζει. Ἐχω κάπου μὲ ξαδερφούλα πού ἢ δημοτικὴ τῆς φαίνεται ὅτι γίνεται πρὸ πρόστυχο. Καὶ ἢ ξαδερφούλα μου εἶναι μὲ ψυχὴ πολὺ ἐβγενικὰ, πού τῆς ἀρέσουνε οἱ ἀψηλαὶ λογισμοὶ καὶ τὰ γενναία τὰ αἰσθηματὰ. Μόνον πού τὸ αἶσθημα τῆς δὲ σκόνει τὴν ἀγάπη τὴν πρὸ γενναία, τὴν ἀγάπη τῆς Ἰδέας.

Πὺς νὰ βολέψουμε τώρα καὶ τὸ πρῶτο καὶ τὸ δέφτερο ἐμπόδιο; Ἀποκρίνεται νομίζω καὶ ἐπὶ τὰ δυὸ αἰσθηματὰ—ἐπὶ μιστὸ καὶ ἐπὶ τὸ συβιβαστὸ—ἴσια τὸ γράμμα τοῦ φίλου τοῦ Μυτιληνοῦ πού σὰ ἀντίγραφο πρὸ ἀπάνω. Εἶδατε κει μὲσα τὸ αἶσθημα πὺς ἀλλάζει. Ἀλλάζει, καὶ ἀπτό θὰ μὲς σώσῃ. Μὰ τί λέω πὺς ἀλλάζει; Ἀλλάζει κιόλας. Ἐπάρχει κάτι ἐπὶ τὸν κόσμον πρὸ δυνατό καὶ ἀπὸ τὸ αἶσθημα ἢ σὰ θέλετε κάτι πού αἶσθημα εἶναι καὶ ἀπτό. αἶ-

1) Κοίτ. Λουκά, 10, 51' «μερρῶθμισι καὶ θυρρῶθμισι περὶ πολλὰ,» μοιάζει νὰ εἶναι τὸ σωστό. Ἐτσι τὸ κατάλαβε καὶ ὁ Πάλλης, 10, 80, σ. 169' «πολλὰ φρονεῖσεις καὶ ζαλλῆσαι» μὰ λίγα χρειάζονται ἢ ἓνα.» Κ., γιὰ τὸ τελεγραφεῖο νόημα, Tischendorf, παραλλαγῆς, σ. 560.

στημα ὅμως πού μπροστά του τ'άλλα μήτε ψηφιοῦνται, ἢ πίστη. Χωρίς κάφκημα νά τὸ πούμε· τὴν πίστη ἡμεῖς μόνοι τὴν ἔχουμε. Τὴν πίστη καὶ τὴν ἀγάπη. Οὔτε στὴν ἀγάπη οὔτε στὴν πίστη δὲν παραβγαίνουμε μαζοὶ μας οἱ δασκάλιοι. Κ' εἶναι καὶ τὰ δυὸ αἰσθητάματα πού στηρίζονται στὴν ἀλήθεια καὶ στὸ χρέος. Τ'άλλο τὸ αἶσθημα στηρίζεται σὲ μιὰ πρόληψη. Ἄδύνατο νά μὴν κλονιστῆ. Καὶ μὲ ποιὸ μέσο; Μὲ τὸ φῶς. Ἡ θά γίνῃ ἔθνος ἡ Ἑλλάδα ἢ δὲ θά γίνῃ. Ἄμα γίνῃ, θά σακιστῆ κ' ἡ πρόληψη. Καὶ πειδῆ ἀναντίλεχτο πὼς θά γίνῃ ἔθνος, θά πῆ πὼς γιὰ βέβαιον ἢ νίκη δική μας, δηλαδὴ τῆς Ἰδέας.

46.

Ἡ τεχνητή.

Τρίτο ἐμπόδιο, ἓνα... παραμῦθι.

Μὰς λένε οἱ δασκάλιοι πὼς νά πού διορθώνουμε καὶ μεῖς, ἀφοῦ διορθώνουμε τὴν καθαρῆουσα. Τὴ διορθώνουμε, καὶ μὲ δικίον. Ξανκφέρνουμε δηλαδὴ τὰ πράγματα στὸ σημεῖο πού δὲν ἔπρεπε ποτέ μας νά τ'ἀφήσουμε μακριά μας. Ἡ διαφορά μεταξύ μας, πού ἡ καθαρῆουσα ἔχτιζε στὰ σύννεφα, ἐνῶ ἡμεῖς χτιζοῦμε στὴν ἀλήθεια. Ἡ καθαρῆουσα τὸ θέλησε μὲ τὴ μισή γλώσσα πού μὰς ἔμαθε στὶς πολιτείες, θέλησε—γιατί ἄλλο ἀποτέλεσμα δὲ μπορούσε ν'ἔχει τὸ κίνημά της—νά μὴν ὑπάρχῃ πιά στὴν Ἑλλάδα μὴτε καθαρῆουσα μὴτε δημοτική. Γιὰ τοῦτο ἴσια ἴσια πρέπει σήμερα νά κάμουμε γλώσσα.

Μὰ τότες θά μὰς πῶνε, ἡ γλώσσα πού γράφετε εἶναι γλώσσα τεχνητή. Ἀμέ, τί ἄλλο; Καὶ ποιὰ εἶναι, στὸ θεό σας, ἡ φιλολογικὴ γλώσσα πού τεχνητὴ δὲν εἶναι; Καὶ ποιὰ εἶναι, δασκαλάκια μου, ἡ γλώσσα πού δὲν ἔχει δασκαλισμούς; Οἱ δασκαλισμοὶ σας ὅμως ἐσὰς πάνε πίσω, οἱ δικοὶ μας πάνε ἔμπροσθέν· οἱ δασκαλισμοὶ σας εἶναι ἀπανεκρωμένοι· ἡμεῖς τοὺς φτειάνουμε ζωντανούς. Εἶναι τὸ μόνο—καὶ τὸ σημαντικώτερο—πού δὲν τὸ καταλάβατε κόμμα· ἡ τέχνη μας, ἀφοῦ τεχνητοὺς μὰς προκηρύχτετε, εἶναι μίμηση τῆς ζωῆς. Μίμηση τῆς ζωῆς ἤθελε θαρρῶ κι ὁ Ἀριστοτέλης.

Κι ὁ λαός μας τὴ θέλει τὴ μίμηση, ξέρει καὶ τὴν τέχνη, δηλαδὴ τὴ γλώσσα τὴν τεχνητὴ, κι ἀφοῦ ἐννοοῦσαμε στὸ Ταξίδι (Ταξ. α', Ταξ. β', 193), σὰ λέγαμε πὼς μακάρι νά μιλούσαμε τὴ γλώσσα μας ἀμὲ τὴν ἴδια τέχνη πού τὴ μιλεῖ ὁ λαός, γιατί ἐπειδὴ κι ὁ λαός τί ἄλλο κάνει παρὰ νά συμμορφώνῃ; Περίεργο πού οἱ δασκάλιοι κατηγοροῦνε τὴ γλώσσα μας γιὰ πρᾶμα ὅπου ἔπρεπε νά τὴν παινεύσουνε, μάλιστα γιὰ ἓνα πρᾶμα πού χάρη στὴ δημοτικὴ μπορούνε ἴδιοι τους καὶ τὸ κάνουνε. Συμμορφώνουνε, γιατί ὁ λαός συμμορφώνει. Φτειάνουνε λέξεις καινούριες, γιατί φτειάνει κι ὁ λαός. Ὁ καθηγητὴς Thumb μού ἔλεγε τὸ περασμένο κλοκαίρι πὼς ἡ καθαρῆουσα θάδυνατοῦσε νά πλαθῇ λέξεις, ἂν ὁ λαός, ὁ σημερινός μας ὁ λαός, δὲν τῆς ἔδειχνε τὸν τρόπο. Παρατήρηση ὅσο γίνεται σωστή. Μήπως δὲν εἶναι κι ὁ δάσκαλος Νεσελλήνας; Μήπως δὲν εἶναι Ῥωμιός; Ἄν ὁ Ῥωμιός δὲν εἶχε μέσα του τὴ δύναμη νά ξανακινῶν ὁλοένα τὸ λεχτικὸ του μὲ ζεθγαρώματα, παράγωγα καὶ κατάληξες, ἀπὸ πού θά τὴν ἐπαιρνε τὴ δύναμη ὁ δάσκαλος; Τὸ λάθος του εἶναι πού δὲν ξανακινῶν ἀρκετὰ τὴ γλώσσα, κ' ἔτσι καταντήσαμε, λ.χ., νά μὴν ἔχουμε λέξη νά πούμε τὸ *sex*, *sex*, ἀφοῦ μήτε νά τὸ συλλογιστῆ κανένας πὼς

ταιριάζει τὸ φύλο(ν) πού πῆγε καὶ τὸ δανίστηκε ἀπὸ τάρχαϊα τὰ λεξικά, δίχως νά στοχαστῆ πὼς φύλο καὶ φύλλο στὴν προφορά δὲν ξεχωρίζονται καὶ γιὰ τοῦτο θέλουμε λέξη πού νά τὴ νοιώσῃ ὅλος ὁ κόσμος καὶ σὰ γράφει καὶ σὰ μιλεῖ.

Μὲ δυὸ λόγια, ἡ ἀλήθεια ποιὰ εἶναι; Ἡ ἀλήθεια χωρὶς πάθος, χωρὶς πρόληψη καὶ χωρὶς πολέμους; Ἐννοοῦμε τὴν ἱστορικὴ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι πού ἡ Ἑλλάδα, τὸ νέο τὸ βασίλειον, δὲν ἔζησε ἀκόμη ἀρκετὰ χρόνια καὶ δὲν πρόφτασε νά κάμῃ γλώσσα. Συχνὰ κατάλαβα, σὰ γίνεταί λόγος γιὰ τὸ ζήτημα ἢ στὴν Ἑλλάδα ἢ στὴν Ἑβρώπη, πὼς τὰ φαντάζονται τὰ πράγματα κάπως ἀλλόκοτα· νομίζουνε δηλαδὴ πὼς ὑπάρχουνε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ δημοτικὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη καθαρῆουσα, ἔτοιμη, ψημένη, γιὰ πούλημα ἢ καθεμιὰ, καὶ πὼς δὲν ἀπομνήσκει πιά τώρα στὸ Ῥωμιὸ παρὰ νά διαλέξῃ ἀναμεταξύ τους. Ὅχι! Σήμερα δὲν ὑπάρχουνε καθαρὸτὸ μήτε δημοτικὴ μήτε καθαρῆουσα ἢ σὰ θέλῃς ὑπάρχουνε ἡ μιὰ κ' ἡ ἄλλη μὲ τὸν ὄρο πού πρέπει νά τίς δημιουργήσῃς. Στὸν ὄρο ἀφοῦ μού φαίνεται πὼς δὲν προσέξατε ὡς τώρα ὅπως ἔπρεπε καὶ γιὰ τοῦτο στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ πληθαίνουνε τὰ παρανοήματα κάθε ὥρ. Ὅση δημιουργία χρειάζεται ἡ δημοτικὴ, ἄλλη τόση χρειάζεται ἡ καθαρῆουσα. Ἡ καθαρῆουσα εἶναι ἀναγκασμένη νά δημιουργῆ, πᾶσι νά πῆ, νά φτειάνῃ, νά μπυλλωνῇ, νά κόβῃ καὶ νά φάσῃ, καὶ νά μὴ βρῖσκη μάλιστα σωτηρία ὅζω ἀπὸ τὸ τεχνητό. Σὰ γράφει ἕξαφνα ἡ καθαρῆουσα βαρέλιον, τί κάνει; Δημιουργῆ. Δημιουργία στραβή, μὰ δημιουργία, ἐπειδὴ τύπος βαρέλιον σ' ὅλη τὴ σειρά τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας δὲν εἶδα νά γράφηκε ποτέ (κ. τὸ Γλ. τοῦ Δουκάγγη καὶ τὰ διάφορα παραδείγματα). Τὸ εἶπε βαρέλιον ἡ καθαρῆουσα γιατί διάβασε πὼς παιδίον λεγότανε πρῶτα τὸ παιδί, κ' ἔτσι μόρφωσε βαρέλιον ἀπὸ τὸ βαρέλι, ἀνύπαρκτη λέξη. Δὲν πάθει κιάλας νά δημιουργῆ. Μιὰ μέρα ἴδου πού ἀκούγεται ἀπὸ τὰ Παρίσια περιθώτο δρᾶμα μὲ τὸν τίτλο *L' Aiglon*. Οἱ σημερινοὶ θέλουνε νά τὸ μεταφράσουνε. Στὴ γλώσσα μας ἔχουμε ὠραία λέξη γιὰ τὸ *aiglon*, ἀειτάουλο—κι ἀλλοίμονο σὲ κείνους πού δὲν τὸ νοιώθουνε! Τί ποίηση καὶ τί τέχνη θά νοιώσουνε; Ὅστος ἡ καθαρῆουσα δὲν μπορεῖ νά τὸ πῆ ἀειτάουλο. Ἄδύνατο τῆς εἶναι, γιατί δὲ συμφωνᾷ μήτε μὲ τὸ λεχτικὸ μήτε μὲ τὸ τυπικὸ τῆς. Τὸ λέει λοιπὸν ἀειθεύς. Δημιουργία. Δημιουργία σωστή—καὶ παραξενή, ἀφοῦ ἡ προφορά *φο* ἑλληνικὴ δὲν εἶτανε, δὲν εἶναι καὶ δὲ θά γίνῃ (κ. *P. κ. M.*, B 7-8).

Μὰ μήπως δὲ φτάνει νά θυμηθῶμε τὸ βιβλίον τοῦ κ. Κόντου—*Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις*—γιὰ νά καταλάβουμε ἀμέσως πὼς ἡ καθαρῆουσα ἔχει μόνο πρέπει νά δημιουργῆ ὁλοένα, μὰ καὶ νά διορθῶνῃ κάθε τόσο τὰ δημιουργημένα της; Ἀφοῦ φαίνεται κι ἀπὸ τὰ λεξικά της, σὰ συγκρίνουμε τὰ παλιά μὲ τὰ καινούρια. Τὰ παλιά τὰ λεξικά, τὴν ἀκαδημία τὴν ξέρονε ἀκαδημία (κ. Κορομηλά, καὶ τὸν Κεντόπουλο ἀκόμη). Ἄξαφνα—ὑστερὶς ἀπὸ κάμποσα χρόνια—φωτίζονται τὰ βιβλία πού ξεσκαλίσανε τοὺς μαθανε πὼς ὁ κλασσικὸς τύπος εἶναι ἄλλος, καὶ τώρα τώρα τελεφεταῖα μὰς τὸ δημιουργοῦνε Ἀκαδημία καὶ γράφουνε ἀκαδημειὰ ἀναγνώσματα, πρᾶμα πού νόημα δὲν ἔχει κανένα, γιατί δὲν πιστέβω νά σταθῇ ποτέ του δάσκαλος ἰκανὸς νά μὰς ἀποδείξῃ πὼς ἀκαδημικὸς κι ἀκαδημικὸς δὲν εἶναι σήμερα τὸ ἴδιο. Κ' ἔτσι δημιουργήσε πάλι ὁ δάσκαλος, μὲ τὸ εἰ τοῦ ἀκαδημειοῦ, ἓναν τύπο πού

γλωσσικὴ ἀξία δὲν ἔχει, μονάχα ὀρθογραφικὴ, δηλαδὴ καμιά. Δημιουργοῦνε ἀπάνω στὸ χαρτί· καθὼς τὸ εἶπαμε κι ἄλλου (*P. κ. M.*, A', 130, σμ. 2), βάση τῆς δημιουργίας τῆς δικῆς μας πήραμε τὴ ζωῆ.

47.

Ὁ πλοῦτος.

Πιὸ περίεργον κατηγορητὸ εἶναι κείνο πού κάθε τόσο ἐρχοῦνται καὶ μὰς κίνουνε, δηλαδὴ πὼς πλούτιζοῦμε τὴ γλώσσα, γιατί τὸ κάτω κάτω τέτοιο νόημα ἔχει τὸ κατηγορητὸ τους. Δεῖξαμε καὶ δείχνουμε κάθε μέρα πὼς ἡ χοδιά, ἡ πρόστυχη δημοτικὴ θρέφει μέσα της τόσο πλοῦτο καὶ δὲν καμαρώνουνε; Ἀκούστε τί λέει ἓνας κριτὴς γιὰ τὸν πλοῦτον μας τὸ σημερινόν. Σὲ μιὰ του ὠραία ἐπίκριση γιὰ τὴ *Zoῆ* καὶ *Agáphē* στὴ μοναξιά (κ. *Deutsche Literatur*, 1905, ἀρ. 34, σ. 2082—2084) ὁ κ. Thumb σημειώνει τὰκόλουθα: «Indem er zeigt, dass die Voekssprache mit ihrem Wortschatz und vor allem mit ihren zahlreichen Suffixen die Möglichkeit gibt, die verschiedenen Nuancen jener Begriffe wiederzugeben (man vergleiche z. B. Bildungen wie *τοπωσιὰ* und *τοποσύνη*), beweist er den Reichtum und die Biegsamkeit seiner Muttersprache. Aber mit der Prägung von Wörtern für die verschiedenen Nuancen jener Begriffe tut er m. E. des Guten zu viel. Denn ich glaube, dass eine zu reiche Nuancierung des Ausdrucks eher schadet als nützt, dass ein sparsames Haushalten vorläufig besser ist.» (σ. 2083).

Μ' ἄλλα λόγια, μού γνέφει ὁ φίλος ὁ Thumb πὼς τὸ παραπάνω στὸ γλωσσικὸ τὸν πλουτισμὸς μας. Ἡ γλώσσα μας εἶναι πάρα πολὺ πλούσια καὶ περιττὸ τοῦ φαίνεται νά θέλουμε γιὰ κάθε νόημα μιὰ λέξη, νά γυρέσουμε στὴν ἐπιτοχὴ τῶς χρωματῆς κι ἀποχρωματῆς. Ἐγὼ, τί νά σὰς πῶ; Καμαρώνω. Νά κατηγορητὸ πού μου κίσει. Ἐνῶ οἱ δασκάλιοι ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κατηγοροῦνε τὴ γλώσσα γιὰ τὴ φτώχεια της καὶ μὰς κατηγοροῦνε μὰς γιὰ τὸν πλοῦτον μας, χωρὶς νά παρατηρήσουνε τὴν ἀντιλογία, βλέπουμε ἄθροισμα πού σπουδάσε τὸ ζήτημα καὶ πού ἀντὶς νά βρῆ πὼς ἡ γλώσσα μας εἶναι ἀνύπαρκτη στὴ δημιουργία, τὴ βρῖσκει μὲ τὸ παραπάνω ἰκανή. Δὲ μὲ πείθει ὅμως ὁλότελα ὁ κ. Thumb. Γιὰ τὸν πλοῦτον δὲ φταίμε πάντα ἡμεῖς· φταίει ποὶς θαρρῆτε τυχῆ; Φταίει συχνὰ ἡ καθαρῆουσα. Ναίστε. Μοιάζει, λ.χ., σὰ νά καθιερώθηκε σήμερα ἡ τουλαχιστο σὰ νά καθιερώνηται ὁλοένα ἡ σημασία τοῦ *client* μὲ λέξη διαφορετικὴ κατὰ τὸ ἐπάγγελμα ἐκείνου πού ἐννοεῖς· ὁ μπακκάλης ἔχει μουστρεῖδες, ὁ γιὰ τρὸς ἔχει πελάτες. Ὁ πελάτης εἶναι τῆς καθαρῆουσας· ὁ μουστρεῖς τῆς δημοτικῆς. Ἐμεῖς τοὺς κρατοῦμε καὶ τοὺς δυὸ. Ἄς σημειώσουμε μάλιστα πὼς ὁ μουστρεῖς ἔχει πιὸ γενικὴ σημασία, γιατί ἕξαφνα, στὴ φράση πού ἔγραφα πιὸ ἀπάνω, μπορούσε νά πῶ ε. . . ἡ σημασία τοῦ *client* μὲ λέξη διαφορετικὴ κατὰ τὸ ἐπάγγελμα ἐκείνου «πού ἔχει μουστρεῖδες», ἂν καὶ παραπάνω σκοπέβω ἴσια ἴσια νά δείξω τὴ διαφορά μεταξύ πελάτη καὶ μουστρεῖ. Λοιπὸν εἶναι διγλωσσία πού συμφέρει.

Μὰ δὲν τὸ πιστέβω καὶ πολὺ σωστὸ νά νομίζουμε πὼς στὸν κίονα ὅπου ζοῦμε κι ὅπου τρεχοτρέχουμε

πράγματα κι άνθρωποι από τή δουλειά τήν περίσσια, κείνος δὲ μᾶς ἀπομνήσκει γιὰ νὰ φιλολογοῦμε τὰ καθέκαστα. Ὁ κ. Thumb ἀπὸ δὲν τὸ λέει· μὰ κατάντησε μόδα νὰ λένε πῶς τὰ κινήματά μας γενήκανε σήμερα κάπως σιδηροδρομικὰ καὶ βιάζεται ὁ καθένας νὰ φτάσῃ δίχως πολλὰ γκασομέρια. Ὡστόσο ἴσως ἴσως βλέπω στὴ Γαλλία πῶς ἡ γλῶσσα ἡ σιδηροδρομική, γιὰ νὰ ποῦμε, ἔχει ἄπειρους ὄρους γιὰ τίς διάφορες τίς τραίνοπορίες, γιὰ τίς διάφορες γληγοράδες τῆς μηχανῆς, *train omnibus, train express, train rapide, train direct*. Κκι κοντὰ στὸ νοῦ. Ὅσο προχωρεῖ ὁ πολιτισμός, ἄλλο τόσο, γιὰ κάθε του ἀνακάλυψη, γιὰ κάθε του καλητέρεψη, χρειάζεται λέξεις καινούριες. Ἀπὸ ἔτσι γίνεται στὴ βιομηχανία, πῶς θέλετε νὰ μὴ γίνεται στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴ φιλοσοφία; Ὁ ἄθροπος μέρα τὴ μέρα μαθαίνει τὸν ἑαυτὸ του, μαθαίνει καὶ τὸν ὀξώκοισμο. Ἡ πλάση, γιὰ νὰ τὴν καταλάβουμε στὰ παραμικρὰ καὶ στὰ πόδια τῆς, θὰ μᾶς ἀναγκάσῃ νὰ πλάσουμε καὶ μᾶς ὄρους πού νὰ φανερώνουνε μιὰ μιὰ ὅλες τίς προκοπὲς μας στὴν ἐρεθνα καὶ στὴν ἐρμηνεία. Χίλιες φορές πιδ μυριότροπη, πιδ μυριόπλοκη καὶ πιδ πλοῦσια ἡ δημιουργία πού ἔχουμε νὰ μελετήσουμε ἀπὸ τίς λέξεις πού ἔχουμε νὰ δημιουργήσουμε. Στὰ μάτια μας ξανοίγει ἀδιάκοπα τὸ φῶς. Κάθε φῶς φέρνει μαζί του καὶ τὴ λεξούλα του. Ἡ λέξη *milieu*, στὴν ἀρχὴ στάθηκε πολὺ χρήσιμη καὶ δήλωσε συνάμα πρόοδο σημαντικὴ στὴν ἀντίληψή μας τοῦ πραγματικοῦ· κατόπι φάρδυνε ἡ ἀντίληψη ἔπρεπε νὰ φαρδύνουνε καὶ τὸν ὄρο. Ἔτσι ἔκαμε ὁ Claude Bernard μὲ τὸ περίφημό του τὸ *milieu interieur* τὴ μέσα συντοπία, πού ἔλλαξε τὴ βάση τῆς ἐπιστήμης (κ. Cl. Bernard, *Introduction à l'étude de la medecine experimentale*, Paris, 1865, σ. 106, 130). Ἀξάφνα ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Claude Bernard νοιώθει πῶς καὶ τὸ *milieu exterieur*, τὸ ἀντίθετο δηλαδὴ τοῦ *milieu interieur* δὲν τοῦ φτάνει. Μιλεῖ γιὰ ἓνα *milieu cosmique general* (ἴ. μ., σ. 130). Τί λέει: *Tὸ milieu cosmique general*, ἐγὼ θὰ ρῶ πῶς μὲ μιὰ λέξη τὸ λέμε, τὴ *συγκοσμοῦ*. Νὰ μὴν τὸ ποῦμε; Γιατί; Νὰ πού μὲ τὴ γλῶσσα μας μπορούμε νὰ συβιάσουμε τάσουδισα, τὸν πλοῦτο καὶ τὴ γληγοράδα. Νὰ μοῦ τὸ μολογήσετε κιόλας πῶς θάτανε ἔμορφο, πῶς θάξίζε τὸν κόπο, ἂν ἀλήθευε ὁ προφητικὸς ὁ λόγος τοῦ Faurel, πῶς τὰ βωμάλικα εἶναι ἡ γλῶσσα ἡ ὠραιότερη καὶ ἡ πιδ προδεφτική: *«il ne lui manque rien (au grec vulgaire) pour etre regardé des ces pressent comme la plus celle langue de l'Europe; et c en est indolitablement la plus perfectible»*. (Faurel Ch. pop, I, σ. CXXIV. κ. καὶ *Canti popolari greci*, ed. P. E. Pavolini [1905], σ. 22—23). Ἔτσι βαδίζουμε ταίρι ταίρι μὲ τὸν πολιτισμό.

Τί θὰ κόψουνε πιδ ὕστερα. τί θὰ κρατήσουνε ἀπ' ὅσα θησαυρίζουνε σήμερις, δὲν τὸ ξέρω καὶ δὲν εἶναι δουλειά μας νὰ τὸ ζετᾶσουμε. Μπορεῖ νὰ τοὺς φανῇ ὁ π' οὗτος κακορίζικος, μπορεῖ νὰ τοὺς φανῇ καὶ ὑπερβολικός. Ὅπως κι ἂν τὸ πάρουνε οἱ στερνοὶ μας, καλὸ νὰ δεῖξουμε ἀπὸ τώρα πῶς ὑπάρχει μιὰ γλῶσσα πού τῶχει μέσα τῆς νὰ γίνῃ ὅσο τέλεια φαντάζεται κανένας καὶ νὰ τὸ καταφέρῃ ἀπὸ τὴ γλῶσσα ἡ Ἑλληνική 1).

1) Δὲ μᾶς εἶναι δυνατό νὰ τὰ ξεδιαλίσουμε ὅλα στὸ μι-

Τὰ ἱστορικὰ τῆς καθαρῆς γλώσσας.

Δὲν ξέρω ἂν εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ συνόριστοῦμε καὶ τοῦτο, γιατί περνεῖ γιὰ ἐπιχείρημα καὶ μᾶς εἶπανε μάλιστα πῶς δὲν πρέπει νὰ γιγίζουμε τὴν καθαρῆς γλώσσας, ἐπειδὴ κ' ἔχει τὰ ἱστορικὰ τῆς, ἐπειδὴ καὶ στηρίζεται σὲ παράδοση μακρινή, ἐπειδὴ ἀπὸ τὴν παράδοση βλαστᾷ καὶ δικαίωματα δικὰ τῆς (κ. P. κ. M., B', 359 κ. ἀκ.).

Ποιά εἶναι ἡ παράδοση τῆς καθαρῆς γλώσσας, νὰ σὰς τὸ πῶ ξάστερα, καλὰ καλὰ δὲν τὸ βλέπω. Βλέπω μονάχα πῶς ἀλλάζει παράδοση μὲ τοὺς αἰῶνες, ἐνῶ ἡ δημοτικὴ δὲν ἀλλάζει. Ὁ Φρόνιχος, πού ἀντίκεισε—καὶ πού μᾶς ὁ Μέναντρος ὁ κωμικός δὲν τοῦ φαίνονταν γνήσιο παιδί τοῦ ἀττικισμοῦ, ὁ Εἰρηναῖος κι ὄλοι μαζί τους οἱ ἀττικιστάδες (κ. Cheit, *gesch. d. gr. Liter*, 4, σ. 80f), πού θέλανε νὰ γράφῃ ὁ κόσμος σὰν τὸν Πλάτωνα καὶ τὸ Δημοστένη, τί ἄλλο εἶτανε καὶ τοῦ λόγου τους παρὰ δασκάλου πού στὸ δέφτερο αἰῶνα τοῦ Χριστοῦ γυρίζανε νὰ γυρίσουνε πίσω εἴς τὴν ἀρχαία ὁδὸ; Κι ὡς τόσο ποῖος νίκησε; Νίκησε—καὶ νομίζω πῶς δὲν παρατηρήθηκε ἀρκετὰ ἡ νίκη, πού εἶναι σημαντικὴ γιὰ τὸν ἀγῶνα μας τὸ σημερινό—νίκησε ἡ κοινὴ γλῶσσα, μ' ἄλλα λόγια ἡ δημοτικὴ τῆς ἐποχῆς. Καὶ καθὼς πάντα, δὲ νίκησε ἡ γραμματικὴ, νίκησε ἡ πέννα. Δὲ νίκησε ὁ Φρόνιχος. Νίκησε ὁ Πολύβιος, πού τέσσερις αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τοὺς Φρόνιχους καὶ τοὺς Εἰρηναίους, κατάλαβε τὸ ζήτημα, τόσο κατάβαθα μάλιστα πού ὁ Λουκιανὸς ὁ μαργιῶλος, μ' ὄλο του τὴν τέχνη, δὲν τὸ κτώρθωσε νὰ ξαναστηλώσῃ τὸν ἀττικισμό, δηλαδὴ τὴν καθαρῆς γλώσσας.

Νὰ λοιπὸν πού ἀπὸ τότες κόπηκε ἡ περιφημὴ παράδοση. Κατόπι, μὲ τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, στὸν τέταρτο αἰῶνα, βλέπουμε μισὸ κοινὴ, μισὸ ἀττικὴ, ὄχι ὅμως βέβαια τὴν ἀττικὴ τοῦ Φρόνιχου τοῦ μακαρίτη. Ἔπειτα, πότε κοινὴ, πότε δασκάλικα. Ὁ Προκόπιος ἐλληνίζει στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ πού δὲν ἐλληνίζει μὲ τὸ παραπάνω (κ. P. κ. M., A', 41 κ. ἀκ.). Ὁ Μαλακάς, στὰ ἴδια χρόνια κοντὰ κοντὰ, δὲν ἐλληνίζει διόλου. Ἐλληνίζει στὸ δωδέκατο αἰῶνα, παραττικίζει κιόλας ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ. Διέστε ὅμως τὴν κακὴ τῆς τὴν τύχη! Πλάγι τῆς, σύγκαιρά τῆς, θγαίνουνε ὁ Φτωχοπρόδρομος καὶ ὁ Σπανέας, πού οἱ στίχοι τους λογαριάζονται μεταξὺ στὰ πιδ ἀρχαία μεσαιωνικὰ μνημεῖα τῆς δημοτικῆς. Ἀπὸ τὸν Πρόδρομο καὶ κάτω πολλαπλασιάζονται τὰ κείμενα τὰ δημοτικὰ, πού μόλις τὰ μετρεῖ, καὶ γλήγορα ὡς καὶ ἡ ἐπίσημη γλῶσσα, μὲ τὸ Δούκα, μὲ τὸ Φραντζῆ, μὲ τόσα καὶ τόσα χρονικὰ ἢ ἀνέκδοτα ἢ δημοσιεμένα, παραδέχεται μέρα τὴν ἡμέρα, τύπους, λέξεις, φράσεις τῆς γλῶσσας τῆς συνθησιμένης, ὥστε μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς Ἀλωσῆς προδέβει τόντις

κρό μας τὸν παράγραφο καὶ νὰ μιλήσουμε γιὰ κάθε τρόπο πλουτισμοῦ. Ἐνοεῖται πῶς βοηθᾷ καὶ τὸ αἰσθητὸ τὸ γλωσσικὸ τοῦ καθενός. Ἔτσι προσπάθηκα (κ. Νουμά, ἀρ. 130, σ' 1) νὰ κάμω διάκριση μεταξὺ καθάρικατοῦρα καὶ γελοιογραφία. Ἡ διάκριση πού λέμε μπορεῖ γιὰ τὴν ὄρα νὰ μὴν ὑπάρχῃ. Ὅλους διόλου ἄλλο ζήτημα. Τὸ καθαρὸ ζήτημα εἶναι ἂν ἡ διάκρισή μας ἀνταποκρίνεται στὸ αἰσθητὸ τὸ βωμάλικον καθὼς, λ. χ., ἀνταποκρίνεται στὸ δικό μου.

ἡ γλῶσσα, ἐπειδὴ λίγο λίγο σμίγεται μὲ τὴ γλῶσσα τῆς ζωντανῆς. Στὴν ἀρχὴ καὶ στὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἑνάτου αἰῶνα, πού δὲν τὴ διαβαζοῦμε; Γιὰ νὰ μὴ ἀναφέρουμε τὰ πιδ γνωστὰ, φτάνει νὰ θυρίσουμε τὴ *Μοιδαβικὴ ἱστορία* τοῦ Ἀλεξάντρου τοῦ Ἀμνηρᾶ (Not. et ex. r. XI, 2 (1817), σ. 289 κ. ἀκ.) «Τὸ κλοκαίρι λοιπὸν ἐκείνο ἐκίνησεν ὁ Τούρκος μὲ πλῆθος στρατοῦ, καὶ εὐγῆκεν» κτλ. Ἔτσι γράφει ὁ ἄθροπος (ἴ. μ. σ. 345)· ἡ καθαρῆς γλώσσας λοιπὸν κ' ἡ παρχδοσή τῆς πού εἶναι; Ἀμὲ, ὁ Δαπόντες πῶς γράφει; Ἀκούστε: «Τρία μπαζακικὰ Κατάνοι μὲ τὸν Μάνον ἐκατέβησαν εἰς τὸ Κρετζόνδι, εἰς χωρίον Νεγρίστι. καὶ εὐρίσκοντες ἐκεῖ μπεζίνιες» κτλ. (*Im grand Epiens dr. Z. A'*, σ. ρφθ'). Μὴν ξεχνοῦμε πῶς ἱστορικὰ ἔργα καὶ τὰ δυό, πῶς ὁ λόγος γι' ἀντικείμενα σοβαρὰ. Λοιπὸν ἀγαυὰ τὰ πηγαινὲς ἡ παράδοση, ἐπαίρει ἀλύπητα τὸν κατήφορο, κι ἀρχίζει νὰ γίνεται ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης... ὅταν ἔρθε ὁ Κοραῖς, πού ΕΚΟΥΕ τὴν παρχδοσή, κ' ὕστερις ἀπὸ Κοραῖς, ὁ Κόντος, κ' ἡ καζῆκατοῦρα τοῦ Κοραῖ, ὅπως μοῦ τὸν ἔλεγε κάποιος—καὶ τώρα βλέπουμε τί καταφέρανε μὲ τὴν παράδοση ὁ Κόντος καὶ ὁ Κοραῖς.

Πρέπει νὰ εἶναι κανεὶς Χατζηδάκης γιὰ νὰ κάμῃ ἐπιχείρημα τὴν παράδοση τῆς καθαρῆς γλώσσας, ἐνῶ λέξη δὲ φουρὰ γιὰ τὴν παράδοση τῆς δημοτικῆς, πού βλαστᾷ ὄχι ἀπὸ τὸ μεσαιῶνα, ὄχι ἀπὸ τὸν Πρόδρομο καὶ Σπανέας, ὄχι ἀπὸ τὸ Μαλακά, ὄχι ἀπὸ τὸν Πολύβιο, μὰ καὶ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο τὸν ἴδιο, γιατί ὅταν ἔξαφνα ὁ Ἀχιλλεὺς παραπονιέται πού ὁ Ἀγαμέμνωνος τὸν ἀχριστον Ἀχαιῶν οὐδὲν ἔτισεν», ἀπὸ τότες μιλεῖ σὰν καὶ μᾶς, ἐπειδὴ στὸ στίχο πού ἀναφέραμε, τὸ οὐδὲν ἀρχίζει καὶ φανερώνει τὴν ἀρνητικὴ ἐπιδημιατικὴ σημασία πού θάχῃ ἀργότερα καὶ τὸ δὲν (ἀπὸ τὸ οὐδὲν, ὅπως τὸ ζᾶρω ἀπὸ τὸ οὐζᾶρω) σ' ὄη τὴ Ῥωμισοῦνη.

Νὰ παράδοση πού τῆς χρωστοῦμε σέβας—καὶ ἔακολοῦθημα. Τοῦ κάκου! Ἐπιχειρήματα δὲν ὑπάρχουνε. Ὑπάρχει ἀνάγκη πραγματικὴ, μαζί τῆς ὑπάρχει καὶ τὸ χρέος τὸ ἔθνομ. Γραμματικὴ θέλουμε πού νὰ τὴ μαθαίνουνε τὰ παιδιὰ, ἐλληνικὴ γλῶσσα πού ἡ Ἑλλάδα νὰ τὴ μαθαίνῃ. Ἐθνικὴ γραμματικὴ. Ὁ φανατισμὸς ὁ δικός μας εἶναι ἡ ἐνοια πού ἔχουμε γιὰ τὸ παιδί· ὁ φανατισμὸς μας εἶναι ἡ ἀγάπη μας πρὸς τὸ ἔθνος. Τὸ παιδαῖο, τὸ μόνο ζήτημα, τὰ παιδιὰ, δηλαδὴ τὸ ἔθνος, κι ὅποιος τὸ συλλογιστῇ μὲ τὴν καρδιά καὶ μὲ τὸ νοῦ του, θὰ καταλάβῃ πῶς τὰ χωρατὰ τελειώσανε, τελειώσε ἡ μισὴ γλῶσσα καὶ μᾶς χρειάζεται σωστή, κανονικὴ καὶ ὀλοζώντανη.

(Ἀκολουθεῖ).

ΨΥΧΑΡΗΣ ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ ΕΚΔΟΣΗ Β'.

Βγήκε καὶ πουλιέται στὸ Βιβλιοπωλεῖο
τῆς Ἐστίας δραχ. 1.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΔΙΜΠΕΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΠΑΘΟΛΟΓΟΣ ΝΕΥΡΟΛΟΓΟΣ
ΥΠΗΓΗΘΗΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ